

Поняття господарської правосуб'єктності

Н. Ф. Ментух,
кандидат юридичних наук,
викладач Тернопільського
національного економічного
університету

Домінуючою ознакою, що характеризує правовий статус суб'єкта господарювання, є його господарська правосуб'єктність.

При написанні цієї статті були використані праці таких вітчизняних вчених, як С. М. Грудницької, І. Є. Якубівського, О. В. Трофімової, Д. С. Січка, В. С. Різника, та ін., а також праці відомих російських вчених, зокрема В. А. Горемікіна, О. В. Кабатової, В. Д. Газмана, Ю. Харитоновна, В. Вітрянського, А. Асташкіної, І. Решітнік та ін.

Незважаючи на наявність публікацій з цієї проблеми, ряд питань залишаються не дослідженими і потребують ґрунтовного вивчення та узагальнення. Тому метою цієї статті обрано визначення поняття «господарської правосуб'єктності».

В сучасних дослідженнях наголошується, що поняття правосуб'єктності не отримало однозначного визначення, і в літературі існують різні точки зору щодо нього. В теорії права правосуб'єктністю вважають сукупність правоздатності та дієздатності, що відображає ті випадки, коли правоздатність і дієздатність нероздільні у часі, органічно об'єднані. Правосуб'єктність є однією з обов'язкових юридичних передумов правовідносин. Правосуб'єктність – це можливість чи здатність особи бути суб'єктом права з усіма відповідними наслідками [1, 444–445].

Підкреслюючи значення характеристики правосуб'єктності організації, П. І. Стучка наголошував на тому, що питання про юридичну особу тісно пов'язане з питанням про суб'єкта права, про особу взагалі та її правоздатність [2, 62].

Розрізняють загальну, галузеву та спеціальну правоздатність. При цьому загальна правоздатність трактується як принципова можливість для особи мати будь-які права та обов'язки з числа передбачених законодавством або, у всякому разі, не заборонених ним.

Спеціальну правоздатність, яка полягає в можливості набувати лише обмежене коло прав і обов'язків, можуть мати як фізичні, так і юридичні особи. При цьому стосовно фізичних осіб частіше мова йде не про спеціальну, а про посадову чи професійну правоздатність, яка потребує наявності спеціальних знань, службової компетенції

Розглядається питання господарської правосуб'єктності як правової особливості господарської організації, структура правосуб'єктності господарської організації та еволюція її розвитку.

Ключові слова: господарська правосуб'єктність, суб'єкти господарювання

тощо. Що ж стосується правоздатності юридичних осіб, то її традиційно характеризують саме як спеціальну, тобто таку, що визначається цілями та завданнями, окресленими в статутних (засновницьких) документах юридичної особи [3, 106–108].

Галузева правоздатність стосується діяльності особи в певних сферах суспільного життя, що складають окремий предмет правового регулювання. Таким чином, галузева правоздатність дає можливість особі набувати суб'єктивних прав та обов'язків у сфері дії тих чи інших галузей об'єктивного права [4, 41].

ГК України та ЦК України містять різні підходи до визначення правосуб'єктності суб'єкта господарювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 72 ГК України [5] підприємства в Україні здійснюють свою діяльність відповідно до вимог ст.ст. 62–71 ГК України, якщо інше щодо підприємств окремих видів не передбачено ГК України та іншими законами. Згідно із ч. 3 ст. 62 ГК України підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту.

Відповідно до ч. 1 ст. 207 ГК України господарське зобов'язання, що не відповідає вимогам закону, або вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, або укладено учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності), може бути на вимогу однієї із сторін, або відповідного органу державної влади визнано судом недійсним повністю або частково.

Тобто, положення ГК України передбачають спеціальну правоздатність – наявність у юридичної особи таких прав та обов'язків, які відповідають меті і завданням її діяльності [6].

ЦК України закріплює універсальну правоздатність юридичної особи – здатність мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа. Можливість мати цивільні права і обов'язки, визначена в ст. 91 ЦК України (юридична особа може мати такі ж права і обов'язки, як і фізична особа) трактується в науці цивільного права як здатність, а не право.

Статтею 91 ЦК України передбачено, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична

особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [7].

Таким чином, на зміну спеціальній правоздатності юридичної особи, яка передбачалась радянським цивільним законодавством, з'явився принцип універсальної правоздатності, що є відображенням сучасної тенденції розвитку концепції цивільного права України як права приватного [8, 121–122].

Надання універсальної правоздатності можна вважати позитивним явищем, що зумовлене розвитком ринкових відносин, оскільки воно усуває необхідність відтворювати в установчих документах всі можливі види діяльності, щоб у подальшому, наприклад, укладені договори юридичної особи не виходили за межі передбаченої установчими документами правоздатності [4, 40].

У зв'язку з вищезазначеним, пропонується внести зміни до ст. 91 ЦК України, визначивши, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Таким чином, суб'єкт господарювання здійснює свою господарську діяльність відповідно до його мети і предмету діяльності, вказаних у статуті. Водночас існує можливість виникнення інших прав та обов'язків, прямо не передбачених статутом, але за умови, якщо вони не суперечать чинному законодавству і цілям діяльності цього суб'єкта [6].

У господарсько-правовій науці використовуються терміни «господарська правоздатність», «господарська компетенція» та «господарська правосуб'єктність».

Правосуб'єктність господарської організації має певну структуру: складається з компетенції та правоздатності.

В юридичній літературі під господарською компетенцією розуміють визначену законодавством за суб'єктом господарювання сукупність спільних юридичних можливостей при участі в безпосередній господарській діяльності і керівництві нею [9, 277].

Компетенція господарської організації – це сукупність тих прав та обов'язків, які безпосередньо закріплені за організацією чинним законодавством. Господарська компетенція має видовий характер, оскільки пов'язана з певним видом організацій (підприємствами, господарськими товариствами, фінансовими установами та ін.). До складу компетенції входить: коло питань, які може вирішувати та чи інша господарська організація; обов'язки, що покладаються законом на господарську організацію; форми відповідальності за порушення закладених законом обов'язків; способи захисту порушених прав [10, 203].

Досліджуючи питання господарської компетенції, відомий російський вчений В. В. Лаптев

відзначає, що в умовах планової економіки сукупність прав і обов'язків суб'єктів господарського права характеризувалася поняттям «компетенція» [11, 51]. В даний час це поняття використовується щодо суб'єктів, які здійснюють управління (організацію) господарської діяльності, а стосовно правової характеристики суб'єктів, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність, здебільшого використовується поняття правоздатність [12, 49].

Інший російський дослідник – А. Є. Пілецький зазначає, що якщо виходити з методу спрощення двох понять, що застосовуються для визначення одних і тих самих об'єктів (правосуб'єктності), необхідно визначити правосуб'єктність категоріями «правоздатність» і «дієздатність» тим більше, що категорія «компетенція» не знайшла широкого застосування в науковій літературі, практично не застосовується вона і в законодавстві [13, 131].

Втім, наразі розроблене тлумачення господарської компетенції як господарських прав і обов'язків, якими суб'єкт господарювання володіє безпосередньо згідно з законом (наділений законом), стосовно як «вертикальних», так і «горизонтальних» відносин, отримало закріплення в ст. 55 ГК України. Тобто в ГК України мова йде лише про господарську компетенцію, якою позначається не лише сукупність прав та обов'язків суб'єктів господарювання, але й сукупність повноважень органу державної влади чи місцевого самоврядування при виконанні ними своїх функціональних завдань в сфері господарювання (загальна і спеціальна господарська компетенція).

В ході з'ясування сутності і поняття правосуб'єктності вагоме значення має той факт, що обсягові прав і обов'язків суб'єктів господарського права притаманний динамічний характер, який, в свою чергу, залежить від мети і завдань діяльності, а також від кількості і характеру господарських зв'язків, в яких перебуває суб'єкт (поточні права та обов'язки), у зв'язку з чим для характеристики правосуб'єктності суб'єкта не достатньо лише категорії «господарська компетенція». Деякі дослідники зазначають, що у поточних правах і обов'язках замикається коло пізнання правосуб'єктності індивідів і колективів – приватної та публічної; в результаті аналізу протиріч і конфліктів, що виявляються в них, відкриваються потреби в удосконаленні правового регулювання на черговому витку збалансування приватних і публічних інтересів [14, 67].

Динамічний рух суспільних відносин визначає і динаміку правосуб'єктності, яка виражається в різноманітних заходах щодо збалансування влади та публічних і приватних інтересів, що обумовлює розвиток суб'єктивних прав і обов'язків, тобто здатність набувати права та обов'язки в

процесі здійснення власної діяльності (господарська правоздатність).

Господарська правоздатність як другий елемент господарської правосуб'єктності – це здатність господарської організації мати права та обов'язки, які безпосередньо законом не встановлені, але необхідні для виконання господарською організацією покладених на неї функцій і завдань. Господарська правоздатність виникає завдяки закріпленому в законі дозволу мати інші права та обов'язки, якщо вони не суперечать основним нормам законодавства, правам та законним інтересам інших осіб. Правоздатність на відміну від компетенції має індивідуальний характер, оскільки пов'язана із завданнями і функціями конкретної організації [10, 203].

Слід відзначити, що господарська правосуб'єктність пройшла кілька етапів у своїй еволюції: локальна господарська правосуб'єктність індивідів і колективів (до XI ст.); приватна комерційна правосуб'єктність індивідуальних комерсантів чи колективів комерсантів (засновників і учасників повних чи командитних товариств) (XI–XVIII ст.); приватна підприємницька правосуб'єктність заснованих фізичними особами

підприємств (XIX ст.); приватно-публічна господарська правосуб'єктність індивідів і колективів – як комерційна, підприємницька, так і некомерційна.

Двоїста приватно-публічна сутність господарської правосуб'єктності, що історично сформувалася, ускладнила її структуру. Коли структура приватної підприємницької правосуб'єктності включала правоздатність і дієздатність або ж прирівнювалася до правоздатності, то з трансформацією її у приватно-публічну господарську правосуб'єктність сформувалася нова категорія господарської компетенції [15, 78–79].

З урахуванням вищезазначеного, пропонуємо визначення **господарської правосуб'єктності** як *правової властивості господарської організації, що виражається в суб'єктивних правах і юридичних обов'язках, які надані законом та/або безпосередньо законом не встановлені, але необхідні для виконання господарською організацією покладених на неї функцій і завдань, спрямована на збалансування приватних і публічних інтересів.*

Сформульовані в роботі теоретичні положення можуть бути використані у навчальному процесі, а також служити предметом глибшого вивчення.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Зайчук О. В.* Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 668.
2. *Стучка П. И.* Курс советского гражданского права. II. Общая часть гражданского права / П. И. Стучка. – М. : Издательство коммунистической академии, 1929. – С. 376.
3. *Белов В. А.* Гражданское право : Общая часть : учебник / В. А. Белов. – М. : Центр ИнфоР, 2002. – С. 639.
4. *Безбабіна О.* Поняття та правосуб'єктність юридичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності / О. Безбабіна // Юридичний журнал. – 2006. – № 9. – С. 40-42.
5. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
6. Щодо надання роз'яснення стосовно правосуб'єктності підприємства: Лист Міністерства юстиції України від 5 листопада 2004 р. № 19-45-1332 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Комп'ютерна правова база «Нормативні акти України» / <http://www.nau.kiev.ua>
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
8. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К. : Істина, 2003. – С. 761.
9. Хозяйственное право : учебник / [под общ. ред. академика В. К. Мамутова]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 970 с.
10. Господарське право : практикум / В. С. Щербина, Г. В. Пронська, О. М. Вінник та ін.; [за заг. ред. В. С. Щербини]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
11. Хозяйственное право : учебник / [под ред. В. В. Лаптева]. – М. : Юридическая литература, 1983. – 528 с.
12. Предпринимательское (хозяйственное) право : учебник / [под ред. В. В. Лаптева, С. С. Заянковского]. – М. : Волтерс Клувер, 2006 – 560 с.
13. *Пилецкий А. Е.* Теоретические проблемы предпринимательской правосубъектности в смешанной экономике : монография / А. Е. Пилецкий. – М. : ЧеРо, 2005. – С. 336.
14. *Грудницька С.* Господарська правосуб'єктність : проблеми визначення сутності та поняття / Світлана Грудницька // Підприємництво, господарство і право : Щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2008. – № 9. – С. 65-67.
15. *Грудницька С.* Еволюція господарської правосуб'єктності як економіко-правової категорії / С. Грудницька // Право України. – 2008. – № 8. – С. 74-79.

Ментух Н. Ф. Понятие хозяйственной правосубъектности

Рассматриваются вопросы хозяйственной правосубъектности как правовой особенности хозяйственной организации, структура правосубъектности хозяйственной организации и эволюция ее развития.

Ключевые слова: хозяйственная правосубъектность, субъекты хозяйствования

Mentuh Natalya. The concept of economic competence

The issues of economic competence as the legal feature of economic organization, as the structure of economic organization competence and evolution of its development are reviewed in the article.

Key words: economic competence, economic subjects